

D'afinitats electives: pentecostalisme i immigració. El cas de les esglésies africanes pentecostals a Catalunya

Maria del Mar Griera

Investigacions en Sociologia de la Religió (ISOR)
Universitat Autònoma de Barcelona

Resum: El protestantisme és la minoria religiosa amb més presència a Catalunya. Actualment es comptabilitza que existeixen prop de 430 esglésies protestants a Catalunya, més de la meitat de les quals pertanyen al corrent pentecostal. L'increment dels fluxos migratoris amb destí a Catalunya és un element clau per comprendre el creixement sostingut del protestantisme al territori i, més especialment, per entendre la consolidació del pentecostalisme com la branca doctrinal majoritària. I és que la majoria de noves esglésies protestants a Catalunya estan compostes per persones procedents d'Amèrica Llatina, Àfrica o Europa de l'Est, on el pentecostalisme està vivint un creixement molt rellevant. L'article explora l'aparició i l'èxit de les anomenades *esglésies ètniques* a partir de l'anàlisi del cas de les esglésies pentecostals africanes de Catalunya. L'article parteix del treball de camp realitzat en el projecte *El mapa religiós de Catalunya* (ISOR) i del treball etnogràfic realitzat entre 2002 i 2004 a les esglésies africanes pentecostals de Catalunya.

Paraules clau: sociologia de la religió, pentecostalisme, immigració, esglésies ètniques.

**De afinidades electivas: pentecostalismo e inmigración.
El caso de las iglesias africanas pentecostales en Cataluña**

Resumen: El protestantismo es la minoría religiosa con más presencia en Cataluña. Actualmente se contabiliza la existencia de más de 430 iglesias protestantes en Cataluña, más de la mitad de las cuales pertenecen a la corriente pentecostal. El incremento de los flujos migratorios constituye un elemento clave para comprender el crecimiento sostenido del protestantismo en el territorio y, más especialmente, para entender la consolidación del pentecostalismo como la corriente doctrinal mayoritaria. Y es que la mayoría de las nuevas iglesias protestantes de Cataluña están compuestas por personas procedentes de América Latina, África o Europa del Este, donde el pentecostalismo está viviendo un crecimiento muy relevante. El artículo explora la aparición y el éxito de las llamadas *iglesias étnicas* a partir del análisis del caso de las iglesias pentecostales africanas de Cataluña. El artículo parte del trabajo de campo realizado a raíz del proyecto *El mapa religiós de Catalunya* (ISOR) ('El mapa religioso de Cataluña') y del trabajo etnográfico realizado entre 2002 y 2004 entre las iglesias africanas pentecostales de Cataluña.

Palabras clave: sociología de la religión, pentecostalismo, inmigración, iglesias étnicas.

**About selection affinities: Pentecostalism and immigration.
The case of Pentecostal African's churches in Catalonia**

Abstract: Protestantism is the most widespread minority religion in Catalonia. There are more than 430 protestant churches in the country, more than a half of which belong to the Pentecostal current. The growing relevance of immigration is a key issue in order to understand the increase of Protestantism as well as the predominance of Pentecostalism. New Protestant churches in Catalonia are mostly composed by people from Latin America, Africa and East Europe —areas where Pentecostalism is growing considerably. The article seeks to explore the emergence and success of the named 'ethnic churches' based on the analysis of African Pentecostal churches in Catalonia. The article is based on the fieldwork carried out by the project *El mapa religiós de Catalunya* (ISOR) ('Mapping Catalan religious') and on the ethnographic work done within African Catalan churches.

Key words: sociology of religion, Pentecostalism, immigration, ethnic churches.

Introducció

En els darrers anys l'increment dels fluxos migratoris amb destí a Catalunya ha implicat un augment notable de la diversitat religiosa i de la seva visualització. Una de les minories religioses que

ha vist créixer més considerablement el seu nombre de seguidors a Catalunya és el protestantisme. Nombroses persones procedents d'Amèrica Llatina, d'Àfrica, d'Àsia, etc., han entrat a formar part de les esglésies protestants catalanes, i n'han augmentat la importància numèrica i la rellevància social. Avui dia, segons els resultats de l'estudi *El mapa religiós de Catalunya* (ISOR), a Catalunya hi ha més de 430 esglésies protestants.¹ Per tant, el protestantisme és la minoria religiosa més important del país. Resulta també rellevant constatar que més de la meitat de les esglésies protestants a Catalunya pertanyen al corrent pentecostal, aproximadament 238 esglésies.

Resulten significatius, també, l'aparició i el creixement de les anomenades *esglésies ètniques* a Catalunya. En la literatura sociològica s'anomena *esglésies ètniques* aquelles esglésies compostes, majoritàriament, per persones procedents d'una determinada ètnia o d'un determinat context geogràfic i dirigides, també, per pastors procedents d'aital àrea geogràfica o ètnia. En aquest sentit és destacable la presència d'esglésies d'Amèrica Llatina, d'Àsia —especialment de les Filipines— i d'Àfrica. En aquest article ens centrarem, principalment, en el cas de les esglésies africanes,² malgrat que moltes de les conclusions extretes també són aplicables a les esglésies llatino-americanes o asiàtiques.

L'article que es presenta parteix, per una banda, del treball de camp realitzat en l'elaboració de la recerca *El mapa religiós de Catalunya*,³ un treball de camp que ens ha portat a entrevistar i visitar gairebé totes les esglésies protestants existents a Catalunya.⁴ I, per altra banda, del treball de camp realitzat entre el 2002 i el 2004 entre les esglésies africanes pentecostals de Catalunya. El treball de

1. Dades de març de 2007.

2. No obstant això, ja en aquest cas se'ns posa de manifest la paradoxa de voler etiquetar com a «ètniques» unes esglésies que, per una banda, algunes vegades comprenen en el seu si persones procedents de diverses minories ètniques africanes, així com, per altra banda, en moltes ocasions defugen el qualificatiu d'africanes pel fet d'optar per una voluntat «expansionista» o de captació d'altres públics (malgrat que generalment no reïxin en els seus propòsits).

3. *El mapa religiós de Catalunya* és una recerca realitzada en el marc del centre d'investigació ISOR (UAB), dirigida per Joan Estruch. Les primeres conclusions es van publicar en el llibre *Les altres religions. Minories religioses a Catalunya* (2004). Recentment (març de 2007) s'ha presentat públicament la versió actualitzada de la recerca.

4. El treball de camp d'*El mapa religiós de Catalunya* ha estat dirigit per Joan Estruch i dut a terme per la mateixa autora de l'article conjuntament amb altres membres de l'equip de recerca ISOR-UAB, com Agustí Iglesias, Joan Gómez, Maria Forteza, Jordi Puig, Eloi Moya, Glòria Garcia-Romeral i Anna Massallé, Clara Fons i Blanca Luque.

camp consistí en una etnografia aprofundida⁵ en una església africana i en un treball de camp exploratori en la resta d'esglésies africanes de Catalunya.

L'article parteix de la voluntat de comprensió de l'afinitat electiva entre el pentecostalisme i els processos migratoris observada en el cas català i constatada, també, en altres contextos per diversos investigadors (Aubré, Hunt, Cantón Delgado, etc.). Aquests autors comparteixen la hipòtesi que les característiques del pentecostalisme el converteixen en un moviment religiós altament atractiu per a les persones que han realitzat processos migratoris. És així com a partir d'investigacions que utilitzen tant metodologies qualitatives (Hunt, Aubré, Bastian, etc.) com metodologies quantitatives (Odgers) s'ha posat de manifest que el pentecostalisme té una incidència més gran entre aquelles persones que han realitzat processos migratoris. La majoria d'investigacions han estat centrades a Amèrica Llatina (Odgers, Bastian, Martin) malgrat que en els darrers anys comencen a ser freqüents les recerques que prenen el continent europeu com a espai de referència (Hunt, Aubré, Adogame, etc.). Tanmateix, a pesar de la creixent proliferació de les recerques en aquest àmbit la comprensió de la naturalesa de la relació entre aquestes dues qüestions (pentecostalisme i immigració) continua presentant nombroses incògnites i llacunes. La realització de treballs etnogràfics localitzats en espais concrets com el que es presenta ofereix noves pistes per comprendre la idiosincràsia d'aquesta afinitat electiva alhora que ens genera nous interrogants que obren noves perspectives de recerca. Prèviament, però, a l'anàlisi d'aital afinitat electiva resulta pertinent fer paleses un seguit de consideracions més genèriques sobre l'anàlisi dels fenòmens religiosos a la nostra societat, que ens ajudaran a comprendre més adequadament l'objecte d'estudi.

Consideracions preliminars

El tractament de la religió en contextos migratoris ha esdevingut el paradigma a l'hora d'etnificar —reificar— les distàncies culturals entre els personatges mífics d'uns «autòctons secularitzats» i uns «immigrants fanàtics». Dos constructes conceptuals s'oposen, el d'un in-

5. L'etnografia consistí en dues visites setmanals a l'església (culte d'estudi bíblic i culte dominical) durant un any, així com una història de vida a una fidel de l'església, diverses entrevistes amb el pastor i converses informals amb tots els membres. Així mateix, l'assistència o reunió amb nombrosos membres de la comunitat en festes especials de l'església o en altres ocasions.

dividu occidental racionalitzat i il·lustrat i el d'un individu «perifèric» fonamentalista i retardat culturalment. Fixar-nos en la importància de la religió en contextos de migracions implica desmantellar de bon principi dues perspectives d'anàlisi que malgrat ser molt temptadores per la capacitat explicativa totalitzadora de les seves teories porten implícits un seguit de malentesos i equívocs que ens podrien conduir molt fàcilment a explicacions simplistes i simplificadores.

En primer lloc, és important desemascarar la tendència a percebre les religions com un arcaisme del passat que «per accident» continua pervivint en temps que no són els seus. Aquesta visió és fruit, com assenyala Joan Estruch (1996), d'una lectura ideologitzada de les teories de la secularització que identifiquen l'adveniment de la modernitat amb el sorgiment d'un home «desalienat» i alliberat de «creences irracionals». És un paradigma on la religió no hi té cabuda més que en les sales dels museus. Els «immigrants» formarien part d'aquests objectes d'art col·leccionables que pel fet de venir d'un Tercer Món on encara hi dominen les forces màgiques i irracionals dels déus i la natura arrossegueu una tradició religiosa digna de formar part de festivals folklòrics i de reportatges culturals però sense cap més rellevància que això, esdevenir cultura de museu. Una certa condescendència porta a afirmar que «se'ls ha de perdonar la gosadia» de voler mantenir la religió en l'Europa convertida en paradigma de la secularització perquè «a mesura que es vagin integrant ja deixaran de ser religiosos». Dues qüestions clau s'oposen a aquest raonament. Per una banda, les teories de la secularització en cap cas són contradictòries amb una reformulació del religiós en les nostres societats, com diu Estruch: «la nostra és una època de crisi religiosa, però crisi en el sentit que s'està produint una metamorfosi de la religió, i no en el sentit de la seva abolició».⁶ Per altra banda, no existeix una garantia que les persones nouvingudes a la nostra societat forçosament abandonin les seves creences i pràctiques religioses una vegada situades en el nostre context. Potser aquestes es reformulen, potser determinats elements perden pes i d'altres guanyen en importància, potser es flexibilitza la vessant normativa (o no), potser l'adhesió religiosa pot disminuir en rellevància en un primer moment i després recuperar-se, etc., i de segur que difícilment podrem establir un patró homogeni per a totes les persones que han passat per un procés migratori alhora que haurem de tenir en compte

6. Aquesta qüestió l'he desenvolupat àmpliament en altres contextos (GRIERA i URGELL, 2002) i, per tant, ara no m'hi estendré. Per veure una anàlisi més detallada del procés de secularització i de les seves conseqüències en la societat actual vegeu ESTRUCH (1996).

que es poden produir canvis substancials dins del que s'ha anomenat el *cicle migratori*. En cap cas, però, podem afirmar rotundament que l'arribada a una societat secularitzada equival forçosament a deixar enrere les creences i pràctiques religioses.

En segon lloc, ens trobem amb una perspectiva d'anàlisi que identifica el ressorgiment religiós com a refugi defensiu davant l'aparició del que s'ha dit *la societat del risc*, *la societat postmoderna*, etc. És un discurs que no interpreta les noves realitats religioses com a vestigis d'un passat esfondrat sinó que les relaciona amb la «necessitat de seguretat» davant un món en permanent crisi. Malgrat que aquestes temptatives d'anàlisi ofereixen eines conceptuals molt potents a l'hora de comprendre el rol de les noves religions en aquest s. xxi, no podem caure en la ingenuïtat d'afirmar que la pervivència del religiós *només* respon a qualitats defensives alienadores i alienants. Torna a ser una lectura del món religiós sota el biaix dels ideals il·lustrats voltairians. És el que alguns han anomenat *el sorgiment d'una identitat de resistència* (Castells, 2003) que apareix com a reacció a la vulnerabilitat material i debilitat emocional que pateixen els individus enfront dels canvis de la nova «societat en xarxa». És també el que Berger en dirà *atrinxerament cognitiu* envers els efectes del que ell anomena *la societat pluralista*.⁷ Aquestes teories esdevenen molt útils per comprendre determinats canvis de la nostra societat, però les hem d'aplicar amb cautela i críticament evitant la «victimització» de tot aquell qui té una afiliació religiosa.

En definitiva, a l'hora de pensar la religió i la immigració en el nostre context actual hem de ser cauts abans de fer determinades afirmacions i «posar en quarantena» diversos «implícits» que acostumen a funcionar en les teoritzacions sobre aquestes qüestions. En certa manera, com diu Cantón Delgado (1998), «ens serà molt més útil apropar-nos a l'anàlisi d'aquestes organitzacions, des de l'estratègia i no de la regla, i des de l'apropiació simbòlica i no la imposició».

Afinitat electiva? Esglésies ètniques i pentecostalisme

L'anàlisi del mapa religiós català posa de manifest que el protestantisme ha crescut notablement en els darrers anys. Aquest creixement es deu, principalment, a l'increment de les esglésies emmarcades dins del corrent pentecostal. Resulta important destacar, també,

7. Un altre terme que, com ens ha demostrat ESTRUCH (1996), hem de vigilar a l'hora d'aplicar-lo, atès que ha estat creat en el marc de la societat nord-americana, la qual en matèria de religió és força diferent a la nostra.

que moltes de les esglésies que s'han fundat els darrers anys estan majoritàriament compostes per persones que han fet un procés migratori i moltes d'aquestes fins i tot han estat fundades per persones novingudes. Malgrat que les dades són aproximades, podem dir que hi ha al voltant de 14 esglésies pentecostals dirigides per pastors procedents d'Àsia, aproximadament 20 esglésies dirigides per pastors procedents d'Amèrica Llatina i al voltant de 17 esglésies dirigides per pastors procedents d'Àfrica.⁸ A part, òbviament, d'aquelles esglésies on el pastor ha nascut a Catalunya però la majoria de fidels han nascut en altres àrees geogràfiques.

Dins de les esglésies africanes disperses pel territori català podem distingir quatre grans grups: les esglésies ghaneses (la majoria de les quals pertanyen a la «multinacional» evangèlica The Church of Pentecost), les esglésies nigerianes, les esglésies de parla francesa i les esglésies mixtes.⁹ La majoria d'aquestes esglésies van néixer entre el 1995 i el 2000 i totes elles s'adscriuen al corrent protestant del pentecostalisme.

Un dels primers envits sociològics que es presenten a l'hora d'analitzar els efectes de les migracions en les minories religioses del país i, especialment, entre el protestantisme és el fet que gairebé totes les anomenades *esglésies ètniques* pertanyen al corrent pentecostal. En el cas de les esglésies ètniques africanes totes elles pertanyen al corrent pentecostal. D'aquest fet se'n desprenen un seguit d'interrogants com els següents: per què no hi ha esglésies d'altres denominacions? O, fins i tot, per què no trobem grans comunitats d'africans en l'Església catòlica? A més, la incògnita s'accentua quan, després d'una temporada de treball de camp a les esglésies, se'm féu palès que molts dels seus membres no provenien originàriament de la tradició pentecostal. La gran majoria eren ja cristians al país d'origen (malgrat que també em vaig trobar amb algun musulmà convertit i persones sense una afiliació gaire definida) però només una minoria eren pentecostals «militants». No obstant això, en arribar a Catalunya, en lloc d'anar a cercar una església de la seva denominació o mantenir una pertinença *light* entraren a formar part d'esglésies

8. Les dades són de març de 2007. S'ha de tenir en compte que el mapa religiós és dinàmic i canviant, i més, en el cas de les esglésies pentecostals, que es caracteritzen per una extrema mobilitat i dinamisme. Per tant, les xifres s'han de prendre amb certa precaució.

9. Una *església mixta* generalment vol dir que el pastor és d'un país amb presència minoritària a Catalunya, com Sierra Leone i Libèria, i que per tant tenen la capacitat d'agrupar tots aquells fidels de parla anglesa que no se senten «còmodes» dins les esglésies nigerianes o ghaneses (en aquestes darreres els cultes són en aixanti, per tant, aquells qui no parlen l'aixanti difícilment hi podran accedir).

pentecostals i, molts d'ells, hi prengueren una participació «militant». La rellevància d'aquest fet s'accentua quan prenem en consideració que més de la meitat dels pastors africans a Catalunya en el seu país d'origen o bé eren membres d'una altra denominació (metodista, catòlic, etc.) o bé no eren especialment creients i no tenien una adscripció denominacional clara.

Si tenim en compte la literatura sociològica sobre la qüestió ens adonem que aquest és un comportament que també es produeix entre les esglésies africanes del Regne Unit¹⁰ i Alemanya.¹¹ Així mateix constitueix una de les raons esgrimides per defensar l'existència d'una afinitat electiva entre la condició de migrant i la creació i participació en esglésies pentecostals. A continuació aprofundirem en l'anàlisi d'aquesta relació i explorarem els factors que han conduït a l'existència d'aquesta afinitat electiva.¹²

El moviment pentecostal: flexibilitat doctrinal i organitzativa

El pentecostalisme és la denominació cristiana amb un creixement més accelerat i continu els darrers anys. Aquest corrent protestant, amb poc més d'un segle d'existència, ha passat de ser un reduït de les classes més marginals dels EUA a esdevenir una de les branques cristianes amb més capacitat de mobilització i d'expansió arreu del món. A Europa es va començar a expandir pels volts de 1920 per les tasques de predicació d'un pastor noruec. A casa nostra, malgrat que tingueren una presència testimonial a la dècada dels trenta, no esdevingueren un corrent rellevant fins a la dècada dels setanta. Se situaren, principalment, a la perifèria de les ciutats catalanes, i foren nombrosos els missioners nord-americans que desenvoluparen la seva tasca a Catalunya entre la dècada dels setanta i els vuitanta. En la seva majoria foren esglésies castellanoparlants i, durant la dècada dels noranta, es coordinaren a partir de l'organització de pastors COMEC. Avui algunes d'elles agrupen un nombre considerable de persones vingudes d'altres contrades. Tanmateix, però, com hem dit, són molts els nouvinguts que decideixen crear la seva pròpia església pentecostal.

10. HUNT (2002a); HUNT (2002b); HUNT (2002c).

11. ADOGAME (1999); ADOGAME (2004).

12. El concepte d'*afinitat electiva* va ser introduït a la sociologia per Max Weber, el qual l'extragué de la novel·la de Goethe *Les afinitats electives* i, en paraules del mateix Goethe, es pot definir com «aquelles natures que en reunir-se s'aferren immediatament l'una a l'altra, determinant-se recíprocament» (GOETHE, 1997, cap. IV).

Un dels elements que ens expliquen aital afinitat electiva —entre els migrants i el pentecostalisme— el podem trobar en la flexibilitat tant doctrinal com organitzativa que caracteritza el corrent pentecostal. I és que, com han posat de manifest diversos autors, la flexibilitat és un factor cabdal per comprendre el creixement i l'èxit d'aquest corrent pentecostal.

En aquesta línia el sociòleg britànic Stephen Hunt (2002*b*, p. 22) afirma: «What is unique about Pentecostalism, at least through a reading of the academic literature, is its ability to do so in numerous different contexts and this is permitted by its emphasis on the charismata and its theological flexibility.» La flexibilitat del pentecostalisme es fa palesa en dues grans qüestions: l'organització i la doctrina.

En primer lloc, el pentecostalisme es caracteritza per una gran flexibilitat organitzativa. És a dir, no existeixen estructures ni jerarquies que en condicionin el desenvolupament. El pentecostalisme és un moviment que s'ha estès en forma de xarxa i que no ha creat mecanismes explícits d'adscripció. És a dir, cap institució i/o òrgan té el poder per atorgar o sostreure l'etiqueta de pentecostal a una església o organització que es defineixi com a tal.

Per tant, el fet que no existeixin mecanismes regulats per definir qui pot ser pastor, així com el fet que no existeixi cap entitat amb prou legitimitat a escala mundial per identificar qui pot i qui no pot utilitzar l'etiqueta, afavoreix que el mecanisme d'adscripció al pentecostalisme consisteixi en la pròpia autoadscripció al moviment i en la identificació abstracta amb una comunitat pentecostal mundial. Conseqüentment, resultarà relativament senzill per a tot aquell qui vulgui crear una església pròpia adscriure-la com a pentecostal. Ningú no podrà qüestionar-ne l'ús de l'etiqueta ni demanar compte per les seves activitats. És així com, en els casos estudiats, quan una persona ha «sentit la crida»¹³ d'esdevenir pastor ha organitzat la seva pròpia església sense haver de seguir un determinat procediment, sense haver de seguir uns estudis determinats i sense haver de firmar cap declaració de principis. La majoria d'esglésies pentecostals existents avui a Catalunya han sorgit a partir de la voluntat d'una persona (que, en la majoria de casos, no ha rebut formació com a pastor) i s'ha considerat església pentecostal a partir del moment en què hi ha hagut almenys un fidel (independentment de si tenien lloc de culte establert, de la regularitat adquirida o dels compromisos amb determinades organitzacions). Els efectes de la flexibilitat organitzativa en l'expansió de les esglésies pentecostals es

13. «Sentir la crida» forma part de l'argot habitual dins de la comunitat pentecostal. El fet de «sentir la crida» pot implicar visions, somnis, profecies, etc.

fan més palesos quan hom intenta fer l'analogia de què suposaria per a aquests pastors crear una església catòlica (la qual cosa seria impossible amb les condicions existents) o pertanyent a determinades denominacions protestants (haurien de posar-se d'acord amb la contrapart catalana i internacional, assumir una determinada estructura, identificar-se amb uns principis doctrinals específics, etc.). En certa manera, la creació d'esglésies pentecostals funciona segons un model de lliure mercat molt diferent del model «funcionarial» del catolicisme i del model semiregulat del protestantisme tradicional. És aquest model de lliure mercat el que crea les condicions necessàries per a una expansió ràpida d'aquest tipus d'església.

En segon lloc, la flexibilitat doctrinal del pentecostalisme també afavoreix la creació d'esglésies pròpies i la seva ràpida expansió. En certa manera, l'única cosa que identifica doctrinalment els pentecostals és la seva creença en el bateig de l'Esperit Sant (a més, no són l'única denominació protestant que hi creu) i la corporització de la relació amb l'Esperit Sant (a partir de la glossolàlia, els estats d'èxtasi, el clímax emocional —de plor o de riure o ambdós a la vegada—, etc.). Aquest minimalisme doctrinal facilita que en cada lloc on s'instal·la, el pentecostalisme sigui capaç d'absorbir els elements i les particularitats del context que el converteixen en quelcom susceptible d'arrelar-se ràpidament i esdevenir una caixa de ressonància de les demandes de la comunitat que se l'apropia. En certa manera, el que és compartit per totes les esglésies és l'expressivitat i l'emocionalitat dels cultes, però per tal que aquesta pugui fluir de la manera «més natural» possible entre els seus membres és necessari que els canals de l'expressivitat els siguin culturalment propers. Són aquests canals els que han convertit les esglésies africanes en esglésies percebudes com a «més càlides» i «properes» pels seus membres. L'adaptació doctrinal es materialitza en qüestions tan diferents com incorporar cançons i estils musicals de la pròpia tradició, utilitzar la llengua pròpia (ja sigui aixanti, anglès o francès), adequar tradicions culturals dels pobles d'origen a l'església —com poden ser les variacions en el ritual del bateig, l'ús dels vestits tradicionals en dates asenyalades—, etc.

Berger i Luckmann (1967) posaren de manifest la importància sociològica de percebre l'espontaneïtat vinculada als patrons culturals i socials, i la necessitat d'emmarcar-la dins els paràmetres de construcció social de la realitat. És des d'aquest punt de partida des d'on resulta senzill comprendre que és en aquelles esglésies on els elements contextuais del culte (llengua d'ús, música, ambientació, membres, etc.) són culturalment propers als participants on «l'Esperit

Sant serà rebut amb més facilitat». És així com, per exemple, quan es qüestionava els membres d'una església africana de Catalunya perquè havien construït la seva pròpia església en lloc d'anar a les esglésies locals, sempre es feia referència a la manca de calidesa de les altres esglésies i a la dificultat «per trobar l'Esperit Sant en un ambient tan fred». Les percepcions càlid/fred responen al fet de «sentir-se fora de lloc» / «sentir-se com a casa».¹⁴ És semblant la resposta que ofereixen els membres de l'Església de Filadèlfia quan es demana per les raons de l'existència d'esglésies específicament gitanes.

La flexibilitat organitzativa del pentecostalisme ens ofereix pistes per comprendre els avantatges d'aquest corrent enfront dels models «regulats» de cristianisme (catolicisme i protestantisme històric o establert) a l'hora de fundar noves esglésies. Tanmateix, resulta un argument estèril per desentrellar els motius que n'expliquen el creixement i l'èxit entre els migrants. L'altre argument esgrimit, la flexibilitat doctrinal i ritual de les esglésies, ofereix algunes pistes més per comprendre'n l'èxit entre els migrants; especialment pel fet que és aquesta flexibilitat la que ofereix la possibilitat de crear el que Stephen Hunt —en la seva anàlisi de les esglésies africanes britàniques— anomena un *homogenous club*.¹⁵ Espais on, per una banda, es recrearan certes condicions que permetran construir, momentàniament, la sensació de «ser a casa». I per altra banda, permetran socialitzar i compartir les experiències del procés adaptatiu a la societat catalana.¹⁶

Pentecostalisme i processos migratoris

Un altre element clau que ens ajuda a comprendre l'afinitat electiva entre la immigració i la creació d'esglésies ètniques és el rol que tenen aitals esglésies en l'assistència social dels seus membres. És en aquesta línia des d'on, per exemple, es posa de manifest la rellevància de les esglésies com a institucions socials «protectores» enfront de la marginalitat i la precarietat. La pertinença a la comunitat estableix unes xarxes de mobilització de recursos que esdevenen útils per resoldre les qüestions més pragmàtiques amb les quals es poden trobar els nouvinguts a l'inici del seu cicle migratori. És més,

14. Vegeu les distincions de Schutz entre ambdós conceptes.

15. HUNT (2002a); HUNT (2002b); HUNT (2002c).

16. A l'entrada i sortida dels cultes són freqüents les converses que versen sobre les dificultats de l'adaptació a la societat catalana, els consells d'aquells qui ja estan més avançats en el cicle migratori a aquells qui són novells, etc.

en la majoria d'esglésies africanes catalanes aquestes xarxes estan institucionalitzades i incorporades en l'estructura de l'església. És així com en la majoria d'ocasions existeix una comissió de l'església —en moltes ocasions anomenada *welfare commission*— que té per objectiu vetllar per facilitar habitatge, feina i aliments bàsics a aquelles persones que ho necessitin. En els cultes dominicals de l'església és habitual destinar un apartat a informacions sobre ofertes i demandes de feina, lloguer d'habitacions, etc., totes les informacions que poden ser rellevants en aquest sentit es difonen per aquesta via. A més, generalment, l'església manté una xarxa de vinculacions amb grups d'advocats, altres esglésies, associacions, ONG, etc., que faciliten la tasca del *welfare group* i amplifiquen la capacitat de l'església per fer front a les situacions de precarietat dels seus membres. És des d'aquest punt de vista des del qual es pot identificar el rol de l'església com a «mecanisme defensiu» per assegurar la «supervivència» dels nous migrants en la societat d'acollida. És en els primers moments del cicle migratori quan la tasca de l'església en aquest àmbit esdevé cabdal.¹⁷

Tanmateix, l'establiment de «xarxes protectores» és paral·lel a la tasca de moltes de les «associacions ètniques» existents. Des d'aquesta òptica, per tant, resulta pertinent preguntar-se què és allò que distingeix una «associació ètnica» respecte d'una «església ètnica» en relació amb el rol que prenen en els processos adaptatius dels migrants.

Comunitat i associació: reprenent els clàssics

Per respondre a aquesta disjuntiva resulta útil reprendre la conceptualització de Tönnies sobre la «comunitat» i l'«associació» que, posteriorment, fou perfilada per Max Weber. Aquest darrer defineix la *Vergemeinschaftung* i la *Vergesellschaftung* «como tipos distintos de relaciones sociales, enfatizando, en la primera, el sentimiento subjetivo de pertenencia común, y en la segunda, el ajuste de intereses motivados racionalmente, valorativamente y/o con arreglo a fines» (De Marinis, 2005, p. 5). La diferència entre la pertinença a una associació ètnica i a una església pentecostal apareix nítidament quan es pren com a referència aquesta dicotomia clàssica. I és

17. A tall d'exemple, un pastor de l'església em deia: «If there are anybody who need food, flat, job... they help them. This is very necessary here... For example, when somebody arrives here and doesn't have a place to sleep or a job... then this group organize the things...»

aquesta classificació la que ens permet comprendre el fet que el vincle social que s'estableix en ambdós tipus d'entitat és qualitativament diferent. En l'associació el vincle és contractual i, per tant, debilita la força de l'enllaç emocional i atorga un sentiment de provisionalitat i feblesa a la pertinença. En el segon, el vincle apareix naturalitzat, la qual cosa possibilita el sorgiment d'una sensació de seguretat, continuïtat i permanència.¹⁸ Conseqüentment, la comunitat resultarà un espai molt més eficaç per construir universos de significació amb la força suficient per frenar crisis de sentit. És aquí on apareix l'avantatge comparatiu de pertànyer a una església pentecostal enfront d'una associació a l'hora de dotar de sentit la pròpia vida.

Reprement Weber, però, ens serà encara més útil prendre en consideració la seva distinció entre el «model sectari»¹⁹ i el «model església». L'autor emfatitza dos criteris per distingir entre la primera i la segona: el grau de compromís exigit i el tipus de dominació predominant. En la primera el grau de compromís demanat serà molt elevat i el qui en formi part haurà de demostrar permanentment que disposa de les qualitats requerides per ser-ne membre i, en la segona, no es demanarà cap compromís especial per ser-ne membre. Només el fet d'haver-hi nascut ja serà un ingredient suficient. Així mateix, en la primera existirà un sistema de dominació carismàtic on el líder apareixerà com el «representant natural» escollit per guiar la comunitat, mentre que en la segona el tipus de dominació serà burocràtica —el líder no ha de disposar de cap qualitat percebuda com a natural sinó només seguir els canals adequats i establerts per esdevenir representant.

Les esglésies pentecostals segueixen el model de secta i aquest fet té nombroses conseqüències que ens ajuden a entendre la centralitat que adquireixen en la vida quotidiana d'aquells qui en són membres. A continuació en destacarem els elements més importants.

En primer lloc, la necessitat de la «qualitat moral» portarà al compliment d'una disciplina vital estricta que pot incloure qüestions com no beure alcohol, no jugar a jocs d'atzar, no fumar, no mantenir relacions sexuals fora del matrimoni, complir amb les obligacions de l'església, no cometre cap pecat —ni venial ni mortal—, etc. És la rellevància d'aquestes pautes de comportament ascètiques la que va portar Wilson i Poblete a caracteritzar les potencialitats de mobilitat social ascendent del pentecostalisme. La recerca realitzada no és

18. En certa manera, es pot establir un paral·lelisme entre el que Berger anomenarà la força del «donat per descomptat» i la debilitat d'allò percebut com a construït.

19. Utilitzem el concepte de secta atenent-nos al seu sentit sociològic i desvinculant-nos de les connotacions negatives que comporta el seu ús social.

prou àmplia encara com per constatar de manera rotunda aitals conclusions, però és important fer palès que en les narracions dels membres de l'església s'atribuïa un rol destacat a la «disciplina moral i actitudinal» dels membres com a garantia d'èxit social i adaptació. Així mateix constituïa el punt més reiterat de diferència amb la vida prèvia a la conversió, identificada amb dinàmiques anòmiques. És a partir d'aquesta exigència de compromís ètic i moral en la vida quotidiana que els membres diferenciaven entre els «bons immigrants» (ells) i els «mals immigrants», que s'identificaven amb la pèrdua (prostitució, venda de drogues, màfies, etc.). Segons els seus relats eren aquests «mals nous ciutadans» els qui perjudicaven les estratègies d'adaptació dels «bons nous ciutadans» (ells), ja que oferien una imatge negativa dels immigrants a la societat catalana.

En segon lloc, les «qualitats morals» dels membres de la «secta» també s'identifiquen amb el nivell de compromís adquirit respecte al grup. La secta, per la seva naturalesa, exigeix un alt nivell de compromís que es tradueix tant en un control estricte del compliment de les normes com en uns alts nivells de participació. Així, per una banda, el control en el compliment de les normes és el que Cantón Delgado (1998) anomena la *càlida vigilància* i fa referència al control social que es produeix en les esglésies pentecostals. Rarament és el pastor qui s'atribueix exclusivament la tasca de revisar el compliment dels ideals cristians ni de comprovar l'assistència dominical sinó que és una vigilància de tothom vers tothom. Tothom té cura que així sigui. La vigilància, però, acostuma a ser suau i l'incompliment de qualsevulla de les normes no va més enllà de l'amonestació; si l'error és considerat molt gran, però, pot provocar-se l'expulsió dels fidels de l'església —a través d'un mecanisme institucionalitzat.²⁰ No és habitual, però, que es produeixin aquestes situacions. Ells s'autoperceben com una comunitat d'escollits que es va fundar per a una missió i, constantment, es reben «senyals» que reiteren el fet de ser una «comunitat escollida»; per aquest motiu resulta fonamental que ningú trenqui les normes. Cantón Delgado (1998) exposa que en comunitats de migrants i de persones que viuen en una relativa precarietat aquest control social pot ésser quelcom reconfortant en tant que pren el rol de la família; en aquest sentit, com m'exposava un entrevistat, «ara sé que si em passa alguna cosa algú em trobarà a faltar». Per altra banda, el compromís es materialitza potenciant

20. En la majoria de les esglésies existeix un «comitè de justícia» o un «consell d'ancians» que és qui té la potestat per «imposar càstigs» als membres que incompleixen les normes. Càstigs que poden anar des de la simple amonestació fins a l'expulsió de l'església.

un alt nivell de participació a l'església. Així, malgrat que el ritme d'activitats es redueix respecte als països d'origen (a l'Àfrica generalment les esglésies pentecostals estan obertes 24 hores al dia), aquest fet no invalida la idea que formar part d'una església pentecostal té moltes més repercussions en la vida quotidiana de les persones que no pas formar part d'una església del protestantisme tradicional o catòlica. Les esglésies pentecostals, i més aquelles més petites, promouen fermament la participació dels membres de l'església en la vida de la comunitat ja sigui amb la participació en els cultes ja sigui adquirint responsabilitats en una àrea determinada. El pastor és qui dirigeix, però el funcionament de l'església és responsabilitat de tots els membres i la voluntat dels pastors és que tots els membres de l'església tinguin un càrrec o adoptin alguna responsabilitat en el funcionament de l'organització. La participació en les activitats de l'església té una doble funció: generar una implicació més elevada del fidel a l'església alhora que pot esdevenir un punt de partida per a la millora de l'autoestima personal. En certa manera, la gestió de les esglésies pentecostals no s'allunya gaire del que defensen les teories de *new management* empresarial.

En tercer lloc, la «qualitat moral» que certifica el fet de ser una «comunitat d'escollits», en les esglésies pentecostals també es materialitza a partir dels «senyals» rebuts per l'Esperit Sant. I aquesta creença en Déu i la seguretat del bateig de l'Esperit Sant —demostrat en cada culte, on a través de la glossolàlia, les oracions, les sanacions, etc., els fidels «senten» la presència de l'Esperit Sant— infon confiança als fidels i forneix la construcció del destí personal d'una aurèola de «gràcia divina». És a dir, l'important és tenir una missió, seguir un camí, etc., després «Déu proveirà». Quan quelcom no satisfaci les expectatives serà interpretat com a «obstacles» en el camí que, o bé són obra del diable, o bé s'han d'esquivar per demostrar la solidesa de la fe personal. Aquesta confiança i optimisme vers el destí contribueixen a alleugerir la càrrega que es pot desprendre de les penúries habituals que s'acostumen a produir en un procés migratori.

Aquesta confiança del fidel vers el destí està íntimament relacionada amb el paper que té la salvació en la doctrina pentecostal. A diferència de les sectes ascètiques que estudià Weber, la salvació en el pentecostalisme no es basa en la «doctrina de la predestinació». Així, la salvació no és quelcom que s'aconseguirà en una altra vida ni és quelcom que «toqui» sinó que tot aquell qui ha nascut de nou a través del bateig de l'Esperit Sant és *salvo*. I ho continuarà sent si no trenca els preceptes ètics ni la disciplina cristiana que es promou des de l'església. Sigui com sigui, el fidel, a partir del baptisme de

l'Esperit Sant, té el convenciment d'esdevenir *salvo* i setmana rere setmana, en els cultes, es rememora el bateig de l'Esperit Sant i es fortifica aquesta creença. La santificació de la vida quotidiana —impulsada per aquest convenciment en la salvació i per la càlida vigilància dels altres conversos— dotarà d'optimisme el fidel. La seva participació en la comunitat reforçarà les seves creences, els cultes d'estudi li oferiran les eines per adaptar aquesta creença en la vida quotidiana i el relat del seu testimoni a l'església infondrà credibilitat a les seves creences —a part del fet que el relat públic dels pecats anteriors i la demanda de perdó serà una experiència altament alliberadora per als fidels.

Fins aquí hem relatat aquells elements del funcionament de l'església que ens ajuden a comprendre el rol que adquireix aquesta en les estratègies d'adaptació dels fidels i en la construcció de sentit vital. Segurament mancaria fer èmfasi en el caràcter conversionista de l'església (Wilson, 1970), en l'autoritat atorgada a la Bíblia, al paper del pastor, etc., tanmateix, l'exposat fins ara ja ens ajuda a fer-nos una idea d'allò que suposa per a un nouvingut entrar a formar part d'una església pentecostal. Això no obstant, abans de concloure l'article resulta interessant focalitzar l'atenció vers què és allò que diferencia les esglésies pentecostals africanes en relació amb les esglésies pentecostals catalanes i les esglésies africanes de l'Àfrica.

La transcendència del procés migratori: «salvar Europa»

El relat de creació de l'església adopta una perspectiva que emfatitza el «desordre» i el caos existent en la vida dels membres de l'església abans que s'establís aquesta i els resultats que es produeixen una vegada fundada. En certa manera és el pas del caos al *nomos*. La societat catalana és percebuda pels pastors i els membres de l'església com una societat decadent, anòmica i fragmentada on les persones que arriben d'altres països cauen en la «perdició». Les esglésies s'atribueixen la missió «d'encarrilar» la vida d'aquestes persones i, a més, contribuir a la restauració del cristianisme a Occident.

És a dir, per una banda, existeix el discurs que emfatitza el fet que els occidentals van difondre el cristianisme a l'Àfrica però avui dia la societat occidental ha caigut en el «pecat» i ha oblidat el cristianisme. És quelcom àmpliament reiterat en el discurs dels pastors i membres de l'església, l'èmfasi en la voluntat de recristianitzar la societat occidental. No és exclusiu de les esglésies africanes de Catalunya; Afe Adogame recalca la mateixa qüestió en la seva anàlisi de les esglésies africanoalemanyes d'Alemanya. En aquest sentit, és habitual

sentir afirmacions com les següents: «Europa va portar el cristianisme a Àfrica i ara els africans hem de tornar perquè aquí ja ningú hi creu».

És aquest relat el que dota de transcendència el projecte migratori personal, ja que a partir de la participació en l'església l'individu sent que està contribuint a una restauració del cristianisme a escala mundial i, per tant, esdevenint una peça clau en la «lluita contra el mal».²¹

Paral·lelament, però, la mateixa pertinença a l'església i la tasca que es realitza des d'aquesta és percebuda com a mecanisme de solidaritat amb aquelles persones que, havent realitzat també un projecte migratori, han «caigut en les trampes d'una societat decadent». És a dir, alhora que es pretén «salvar» Europa —el lloc d'arribada— també es pretén «salvar» els qui provenen d'un mateix origen —Àfrica.

El relat es construeix de la manera següent: la decadència de la societat occidental juntament amb la situació difícil a la qual estan sotmesos els migrants (no tenen papers, manca de feina, etc.) els allunya de l'ideal cristià de vida i els condueix «al pecat» (alcohol, drogues, sexe, etc.).

És un relat que presenta la societat occidental com una societat allunyada de Déu i això, unit a les dificultats per les quals passen els migrants, condueix les persones que al seu país d'origen eren cristians practicants a una vida desordenada i pecaminosa. Segons els relats dels protagonistes l'acció de l'església pot canviar de signe aquesta situació. És així com, ells, atorguen una nova transcendència al projecte migratori i al seu rol en la societat catalana. Per tant, la seva participació a l'església atribueix un sentit transcendent al seu projecte migratori: han de salvar Europa i els immigrants que han caigut en la «perdició». És per aquest motiu que en determinades recerques se'ls ha caracteritzat com a *migrants with a mission*.

Conclusions

Al llarg de l'article s'han posat de manifest aquells elements que ens ajuden a comprendre l'afinitat electiva anunciada entre el pentecostalisme i la immigració. Així, l'anàlisi del treball de camp realitzat en les esglésies africanes de Catalunya fa palès que la relació entre ambdues variables (pentecostalisme i immigració) es mediatitza a partir dels següents elements: la flexibilitat organitzativa i doctrinal,

21. És freqüent la utilització d'aquest llenguatge en els cultes pentecostals. És a dir, la «lluita contra el mal», «contra el diable», és quelcom que apareix reiteradament en els discursos pentecostals.

el rol de l'església com a potenciadora de xarxes de mobilització de recursos i de sociabilitat, la creació de comunitat, els efectes d'esdevenir una organització «sectària» i la cosmogonia subjacent a la creació de l'església. La relació entre ambdues variables és, per tant, una relació complexa que apareix reestructurada per factors de diversa índole. És per aquest motiu que resultaria interessant completar els resultats obtinguts amb futures recerques realitzades en altres contextos, amb altres comunitats de migrants, etc., i des de diverses perspectives, per aprofundir en la comprensió dels rols de la religió en el procés migratori i les especificitats del pentecostalisme en aquesta qüestió.

Bibliografia

- ADOGAME, Afe (1999). *Celestial Church of Christ: The Politics of Cultural Identity in a West African Prophetic-Charismatic Movement*. Frankfurt: Peter Lang.
- (2004). «Engaging the Rhetoric of Spiritual Warfare: The Public Face of Aladura in Diaspora». *Journal of Religion in Africa*, núm. 34, 4, p. 493-522.
- ADOGAME, Afe; WEISSKOEPEL, C. [ed.] (2005). *Religion in the context of African Migration*. Bayreuth. 366 p. (Bayreuth African Studies Series [BASS]; 75)
- AUBRÉE, M. (1999). «Pentecôtisme, éducation et ascension sociale au Brésil». *Lusotopies-Dynamiques religieuses en lusophonie contemporaine*. París: Khartala, p. 321-328.
- (2000). «Dynamiques comparées de l'Église Universelle du Royaume de Dieu au Brésil et à l'étranger». A: BASTIAN, J.-P.; CHAMPION, F.; ROUSSELET, K. [comp.]. *La globalisation du religieux*. París: L'Harmattan.
- (2003). «Un néo-pentecôtisme brésilien parmi les populations immigrées en Europe de l'Ouest». *Anthropologie et Sociétés – Le religieux en mouvement*, vol. 27, núm. 1, p. 65-84.
- BASTIAN, J.-P. [ed.] (2004). *La recomposition des protestantismes en Europe Latine. Entre émotion et tradition*. Ginebra: Labor et Fides.
- BASTIAN, J.-P.; CHAMPION, F. (2001). «La globalisation du religieux: diversité des questionnements et des enjeux». A: BASTIAN, J.-P.; CHAMPION, F.; ROUSSELET, K. [comp.]. *La globalisation du religieux*. París: L'Harmattan.
- BERGER, P. L. (1997). «El pluralismo y la dialéctica de la incertidumbre». *Estudios Públicos*, núm. 67, p. 1-18.
- BERGER, P.; LUCKMANN, T. (1967). *La construcció social de la realitat*. Barcelona: Herder.
- CANTÓN DELGADO, M. (1998). *Bautizados en fuego. Protestantes, discursos de conversión y política en Guatemala (1989-1993)*. Antigua (Guatemala): Centro de Investigaciones Regionales de Mesoamérica.
- (2001). *La razón hechizada*. Barcelona: Ariel. (Antropología)
- CASTELLS, M. (2003). *L'era de la informació: economia, societat i cultura*. Vol. 3. Barcelona: UOC.
- DE MARINIS, P. (2005). «16 comentarios sobre la(s) sociología(s) y la(s) comunidad(es)». *Papeles del CEIC*, núm. 15.
- ESTRUCH, J. (1996). *Secularització i pluralisme en la societat catalana d'avui*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- ESTRUCH, J.; GÓMEZ, J.; GRIERA, M.; IGLESIAS, A. (2004). *Les altres religions: Minories religioses a Catalunya*. Barcelona: Mediterrània.

- GIFFORD, P. (1994). «Some recent developments in African Christianity». *African Affairs*, vol. 93, núm. 373 (octubre), p. 513-534.
- GOETHE, J. (1997). *Les afinitats electives*. Barcelona: Edicions 62.
- GRIERA, M.; URGELL, F. (2002). *Consumiendo religión. Nuevas formas de espiritualidad entre la población juvenil*. Barcelona: La Caixa.
- HOLLENBERG, W. J. (1972). *The Pentecostals*. Londres: SCM Press.
- HUNT, S. (2002a). «Deprivation and Western Pentecostalism Revisited: The Case of "Classical" Pentecostalism». *Pentecostudies*, vol. 1, 1.
- (2002b). «Deprivation and Western Pentecostalism Revisited: The Case of Neo-Pentecostalism». *Pentecostudies*, vol. 1, 2.
- (2002c). «"Neither Here Nor There": The Construction of Identities and Boundary Maintenance of West African Pentecostals». *Sociology*, núm. 36 (1), p. 147-169.
- ODGERS, O. (2003). «Migración, identidad y religión: aproximaciones al estudio del papel de la práctica religiosa en la redefinición identitaria de los migrantes mexicanos». *Les Cahiers ALHIM*, vol. 7.
- PEIL, M. (1995). «Ghanaians abroad». *African Affairs*, núm. 34, p. 345-367.
- WILLAIME, J.-P. (2004). «Protestantisme établi et protestantisme de conversion: les recompositions du protestantisme en ultramodernité». A: BASTIAN, J.-P. [ed.]. *La recomposition des protestantismes en Europe Latine. Entre émotion et tradition*. Ginebra: Labor et Fides.
- WILSON, B. (1970). *Sociología de las sectas peligrosas*. Madrid: Guadarrama.